

Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası*

*Prof.Dr.Mustafa YILMAZ

ÖZET

Bu çalışmada Emniyet Genel Müdürlüğü raporlarına yansıyan Nazi propagandası ve bu propagandanın hangi alanları kapsadığı incelenmiştir. Ayrıca hükümetin o dönemde bu konuya hassasiyeti ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

In this study, the Nazi propaganda and its sphere of influence has been examined in the light of reports at General Directorate of Security. Furthermore, the reaction of the government to this propaganda have been discussed.

Kazanılan Milli Mücadele sonrasında ülkenin yeniden inşası için yoğunlaşan Cumhuriyeti kuran kadro, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere ülke sorunlarına ağırlık vererek yeniden bir millet yaratma ve ulus devlet olma yolunda yoğun bir çaba içerisinde idi.

Yine bilindiği gibi batıya karşı mücadele edilmesine rağmen modern bir ülke yaratmada batı ve batılı model örnek alınıyordu.

İçinde yaşanan dünyanın yani iki savaş arası dünya düzeninin Türkiye'ye yansımalarıyla Türkiye'de uygulanan politikalar örtüşüyor ve Yeni Cumhuriyetin ve onun liderinin dünya barışından yana tavrı ülkenin ve liderinin prestijini giderek artırıyor ve dünya liderleri arasında yer almasını sağlıyordu.

Şüphesiz ülke içerisinde siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel alanda radikal değişimler yaşanırken Cumhuriyetin kendi iç dinamiklerine ve

* H.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

dünyada yaşanan gelişmelere bağlı hassasiyetleri vardı. Bu hassasiyetler ile ilgili gördüğümüz **Cumhuriyet Dönemi Sansür** üzerine 1923-1973 yaptığımız bir araştırmada¹ bakanlar kurulu kararı ile yasaklanan yayınları Atatürk, İnönü ve Menderes döneminde değişmeyen başlıklarını; komünist propaganda, Kürtçülük, Ermenilik, Rumluk propagandası, Dini propaganda, irticai teşvik, dini rencide edici, misyonerlik propagandası, ülke aleyhine ve kamuoyunu bozucu, Türkiye'nin dış politikasına zarar verici ve komşu ve dost ülkeler aleyhine, Mustafa Kemal Paşa ve devlet büyükleri aleyhine, Türkçü ve Türklüğü rencide edici ve müstehcenlik gibi alanları kapsadığını görüyoruz. Bu konulardan bazılarının belirli dönemlerde dikkate alınmadığı gözlenmektedir.

Benzeri bir başka hassasiyet olan Almanya'da Hitlerin iktidara gelmesi sonrası Türkiye'de yaşayan Almanlara ve Almanya üzerinden Türkiye'ye yönelik olarak yapılan Nazi propagandasına ilişkin Emniyet Genel Müdürlüğü'nün tuttuğu raporlar ve devletin farklı kurumları ile paylaştığı veya onları uyardığı faaliyetler bu tebliğin konusunu oluşturacaktır.

Şüphesiz burada iki savaş arası dönemde Türk-Alman ilişkilerinin özellikle de 1933'de Hitler'in iktidara gelmesi sonrasında artan Nazi propagandasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. İki savaş arasında Türkiye'de görev yapan Almanlar ile Almanya'ya farklı gerekçelerle gönderilen Türk görevliler ve Türk Alman kültürel ilişkileri anılan faaliyetlerde bir etken olarak değerlendirilebilir.²

Aynı bağlamda Almanya hükümetinin 1935'de düzenlediği sanat sergisi ve tiyatro çalışmalarına para ve teknik destek sağlaması, Türk basını ile iyi ilişkiler kurması, yine bilindiği gibi Türkiye Almanya ticari ilişkileri diğer örnekler olarak söylenebilir.³

Takdir edilir ki bu tebliğin içerisinde Hitler ve onun iktidara gelişi, Nasyonel Sosyalizm, yeni partinin yayılcı siyaseti, İkinci Dünya Savaşı ve sonrası gibi konulara yer verilmeyecek ve sadece savaşa giden yolda yani 1930'lu yıllardan başlayarak Atatürk döneminde anılan konuya karşı gösterilen duyarlılık ortaya konulacaktır.

¹ Mustafa Yılmaz- Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)**, Ankara 2007.

² Anılan faaliyetlere örnek olarak 1936'dan başlayarak önce 7 sonra 24 ve artarak devam eden Almanya'ya Türk subayı gönderilmesi, Türkiye'ye gelen askeri heyetler ve 1937 yılında Alman askeri heyetinin Türkiye'yi ziyareti vb. olaylar verilebilir. Bkz. Faruk Aydın, **Cumhuriyet Döneminde Türkçülük Hareketleri (1931-1945)**, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi, 1998, s. 125.

³ Çağdaş sanatların Türkiye'de tanıtımı ve eğitimi konusunda Almanya 1934 yılından başlayarak önemli roller üstlenmiştir. Örneğin Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının Kuruluşu 1935, Ankara Devlet Konservatuarının Kuruluşu 1936. Bkz. Aydın, a.g.e, s.125-126.

Konu ile ilgili Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü'nün Dahiliye Vekili imzası ile Başvekalete yazdığı ilk yazı 29.12.1931 tarihli⁴ olup anılan yazıda Almanya'da Hitler fırkasının faaliyetleri ile ilgili bilgi verilerek bunların memleketimizi alakadar eder görüldüğü bildirilmektedir.

Anılan yazıda Berlin'deki muhbirin altını çizdiği konular şunlardır: Hitler'in birkaç hafta sonra iktidara geleceği ve bir ihtilal korkusu ile bazı kuruluşların kontratlarını şimdiden feshettikleri söyleniyordu. Hitler'in iktidar için kadrosunun şimdiden belli olduğu; hepsinin iş başına geçmiş gibi çalıştıklarını not eden muhbir, Paris'te yayınlanan *Le Journal* gazetesinin önemli bir muhabiri ile yaptığı görüşmeye dayanarak Almanya'nın geçmişte başaramadığı şeyi şimdi yapacağını, yani savaşta Türkiye'nin bir bölümünü "Müstemleke" olarak Avrupalı diğer devletlerle (İngiltere, Fransa, İtalya hatta Rusya) uyum içerisinde paylaşacağını, şimdiden Türkiye'den alınacak yerler için gerekli olan memurların belirlendiğini bunların geçmişte Türk ordusunda görev yapan subaylar ve paşalardan oluştuğunu ve başlarında bir paşanın bulunduğu "Asya Cemiyeti" isimli bir cemiyet kurarak bir gazete çıkardıklarını ve Türkiye'de bir takım Türk subayları ile temasta bulduklarını bildiriyordu.

Konu ile ilgili ikinci yazı ise İçişleri Bakanlığında İstanbul Vilayetine gönderilen 22.04.1933 tarihli bir yazıdır.⁵ Yazıda İstanbul'da bulunan Hitler yanlısı teşkilatlar ile bunlara karşı olan Yahudilerin faaliyetlerine değinilerek; "... Türkiye toprakları üzerinde hiçbir hareket ve faaliyet sarfetmesine müsaade edemeyeceğimizden İstanbul'da bu şekilde yekdiğeri aleyhine çalışan eşhasın ileri gelenlerinin münasip surette celbedilerek gerek neşriyat, gerek propaganda sureti ile hiçbir faaliyet sarfetmelerini ve neşriyat yapmalarının kendilerine kat'î surette tebliğ ettirilmesi ve neticenin iş'ar buyurulması ehemmiyetle rica olunur" deniliyordu.

Bu yazışmalar sonrası raporlarda yer alan konuları **Türkiye'deki Alman propagandası ve örgütlenmesi, Yahudi Alman çekişmesi, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yapılan kutlama faaliyetleri, Türk-İngiliz anlaşması ve Nazi propagandası içeren amblem ve işaretler** başlığı altında incelemek mümkündür.

İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yapılan kutlama faaliyetleri ne ilişkin olanlarını değerlendirecek olursak şunlar söylenilebilir; Bu bağlamda ilk rapor İstanbul Valiliğinin 06.05.1933 tarihinde, şehirde Almanlar tarafından yapılan özel günlerin kutlanmasına ilişkin Dahiliye Vekaletine gönderdiği bir yazıda bu toplantılara katılan önemli şahsiyetlerin kimler olduğu toplam kaç kişi oldukları ve toplantıda

⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 33.170.1 s.209. Bundan sonra Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi B.C.A. şeklinde verilecektir.

⁵ B.C.A. 33.169.01 s.196.

nelerin konuşulduğuna ilişkin olanıdır. Bu raporda “1 Mayıs İşçi Bayramını Hitler’in Alman Milli İş Bayramı olarak kabul etmesi nedeni ile daha önce izin alınarak İstanbul Palas’ta yaptıkları toplantıda, sefaret müsteşarının yaptığı konuşmada; Gazi Türk Milletini nasıl yükseltmiş ise Hitler’in de Almanya’yı yükselteceğinden bahsedilmiş, marşlar söylenmiş Türk ve Alman bayraklarının iki yanına resimler asılmıştır” deniliyordu.⁶

Yine kutlama amaçlı bir toplantı 17.01.1934 tarihinde Karpış lokantasında yapılmış ve toplantıya Alman Sefiri Rozenberg katılmış ve yaptığı konuşmada öncekilerde olduğu gibi Gazi hazretlerinin Türkiye’de yapmış olduğu inkılabın bir benzerinin Almanya’da yapılarak Almanya’nın kısa sürede kalkınmasının sağlanacağını söylemiştir. Marşların söylenmesi dışında Führer’e selam verilmiştir.⁷

Ankara’da bulunan Almanların gün dönümü nedeniyle 22.06.1934 tarihinde Çubuk Barajında yaptığı bir başka toplantıya 300 kadar Alman’ın katıldığı⁸, 07.08.1934 tarihinde ise Ankara elektrik şirketinde Almanya Cumhurbaşkanı Mareşal Hinderburg’un ölümü nedeniyle bir başka toplantı yapıldığı bildiriliyordu⁹. Yine Hinderburg’un ölümü üzerine İzmir’deki Alman konsolosunun Türk Bayrağının da yarıya kadar indirilip indirilemeyeceğini sorduğunu ve valinin dokuz yıldır yürüttüğü bu görevi sırasında böyle bir durumla karşılaşmadığını ve böyle bir protokol olmadığını, gerekenin hükümet tarafından yapılacağını söylediğini Dahiliye Vekaletine bildiriyordu.¹⁰

Ankara’da bulunan Almanların sonbaharı kutlamak için yaptıkları bir diğer toplantıya 100 kadar Alman katılmış ve toplantıda; Hitler’in güzel adetleri diriltmeye çalıştığı yolunda konuşmalar yapılmıştı. Türkiye’de Türklere ilim ve medeniyet getirmek üzere bulunan Almanların ekonomik durumlarının iyi olduğu ve aralarında toplanacak para ile Almanya’da ekonomik durumu iyi olmayanlara yardım kampanyası başlatıldığından bahsedilmiştir. Bilindiği gibi esas gaye Nazi fırkasına taraftar toplamaktır.¹¹

Bu bağlamda sıkça görülen bir diğer toplantı ise Ankara’da bulunan Alman kolonisinin yaz bayramını kutlamak amacı ile 20 Haziran 1936

⁶ B.C.A. 33.169.01.

⁷ B.C.A. 33.169.01.

⁸ B.C.A. 33.170.01 s.202.

⁹ B.C.A. 33.170.01 s.203.

¹⁰ B.C.A. 33.170.01 2.0.10.

¹¹ B.C.A. 33.169.01 s.155-156. İstanbul valiliği Dahiliye Vekaletine yazdığı bir yazıda Türkiye’deki Almanların düzenli toplantılar yaparak Alman gençliği ve Hitler’in faaliyetleri ve başarıları doğrultusunda konuşmalar dışında topladıkları paraları Alman sefaretî tarafından kuryeler vasıtası ile Almanya’ya gönderdiğini duyuruyordu. (B.C.A.33.170.01 s.101) Buna Dahiliye Vekaletinin verdiği cevapta anılan türden propaganda faaliyetlerine müdahale edilemeyeceği ama para toplamak ve bunları ülke dışına çıkarmanın suç olduğu ve bu türden bir işleme müdahale edilebileceği söyleniyordu. B.C.A.33.170.01. s.98.

tarihinde Atatürk Orman Çiftliğinde alınan izin doğrultusunda yaptıkları toplantıya ilişkindi. Toplantıya her kesimden 70 kadar Alman'ın aileleri ile birlikte marşlar ve şarkılar söyleyerek dağıldıkları duyuruluyordu.¹²

20 Nisan'da yapılan Bir başka kutlamaya ilişkin yazışmada ise Hitler'in 50. yaş günü nedeni ile Beyoğlu Totonya klüpte toplantıya gelen Almanlara yine Hitler'in azimli bir şahsiyet olduğu, onun idareyi ele alması sonrasında işsizliğin azaldığı, dışarıdaki Alman'ların nüfus ve itibarlarının arttığı yolunda konuşmalar yapıldığı bildiriliyordu.¹³

Görüleceği üzere farklı zamanlarda izin alınarak yapılan bu tür kutlamalarda Türkiye ve özellikle Mustafa Kemal Paşa ve onun gerçekleştirdiği devrimlere atıf yapılarak benzeri bir biçimde Hitlerin Almanya'nın yeniden yapılanması yönünde yürüttüğü çalışmaların altı çiziliyor, Alman dayanışmasını artıracak konuşmalar yapılıyordu. Amaç Almanlar arasında Nazi propagandası yaparak onların partiye kazandırılması idi.

Türkiye'deki Alman Propagandası ve Nazi örgütlenmesine ilişkin yazdığı ilk rapor 17.05.1932 tarihinde Dahiliye Vekilinin İstanbul vilayetine bir yazıda Adolf Hitler'in İstanbul'a Rener isminde bir mühendis gönderdiğini ve adı geçen şahsa ilişkin *Yeni Gün* gazetesinin 12.05.1932 tarihli nüshasında bilgi verildiğini söylüyordu. İstanbul Valiliği ise 24.05.1932 tarihli yazısında konu edilen şahsın adının Frans Rener Şarl olduğunu ve Avusturya vatandaşı olan bu kişinin 1928 tarihinde İstanbul'a gelerek Rumeli hisarındaki Robert Kolejinde mühendis şubesi öğretmenliğine tayin olduğunu ve iki yıl önce Robert Koleji tarafından İzmir ve Maraş'taki mektepleri teftiş için memur edilerek anılan şehirlere gidip geldiğini belirtmektedir. Adı geçen kişi polis müdürlüğüne bir başvuruda bulunarak "Alman Faşistlerine taraftar olup da müteferrik bir halde bulunanları bir araya toplayarak faaliyetlerini tanzim etmek için kendisine hükümetçe müsaade edilip edilemeyeceğini sormuş ve kendisine ülkede bulunan ecnebilerin burada siyasi gayelerle cemiyet kurup toplantılar yapmalarına kanunların müsaade etmeyeceği, ancak ecnebilerin sanat ve ticaretle uğraşmak kaydı ile ikametlerine müsaade edileceği bildirilmiştir" deniliyordu.¹⁴

Alman örgütlenmesine ilişkin olarak bir diğer faaliyet ise 18.04.1933 tarihinde Dahiliye Vekaletinden İstanbul vilayetine yazılan bir yazıda görülmektedir. Yazıda Nasyonel Sosyalist partinin iktidara geldikten sonra Almanları bu partinin çatısı altında toplamaya ve Nazi propagandası yapmaya teşvik ettiği ve buna bağlı olarak bütün ülkelere temsilciler

¹² B.C.A.33.170.01 s.50. Ek:I.

¹³ B.C.A. 33.166.01 s.151-156.

¹⁴ B.C.A. 33.169.01 s.204-207

gönderdiği, Türkiye’de ise önemli sayıda Alman bulunması nedeni ile bu tür faaliyetlere dikkat edilmesi gerektiğinin altı çiziliyordu. Bu yazıda İstanbul’daki Almanlar üç grupta tasnif ediliyordu. 1- Genç Zümre 2- Almanya’nın bugünkü siyasetini onaylayan ama Hitler’in saldırgan tavrını onaylamayan milliyetçi bir zümre 3-Yahudi Almanlar olarak adlandırılan Hitler ve fırkasına karşı kişiler.

Nazi propagandasına ilişkin bir diğer raporda, Paris’te yayınlanan *Le Temps* gazetesinin 12 Temmuz 1933 tarihli nüshasında hariçten gelen gazetelerin içine sıkıştırılmış beyannamelerin Alman propagandası yaptığı ve İstanbul’daki Hitler yanlısı memurların bayilere bahşiş vererek bunları gazetelerin içerisine sıkıştırdıkları ve bu yolla propaganda yaptıkları bildirilmekteydi.¹⁵

Yine girişte değindiğimiz Türk ve Alman subayları arasında Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan silah arkadaşlığına bağlı olarak ilişkilerin geliştirilmesi, Türk ve Alman namusunun kurtarılması konusunda ittifak yapıldığı yolunda haberlere rastlanıyordu.¹⁶

Nazi propagandasının İstanbul Üniversitesi’nde gençler arasında etkili olduğu ve Alman çıkarları doğrultusunda propaganda yapıldığı yolundaki uyarıya verilen cevapta halen üniversitede kayıtlı bir Alman öğrencinin olduğu ve bunun da üniversitede görevli bir Alman öğretim üyesinin oğlu olduğu bildiriliyordu.¹⁷ Üniversitedeki Nazi propagandasına ilişkin olarak verilen bir diğer raporda ise özellikle Üniversitedeki doçentler arasında Naziliğe eğilimin bazı nedenlerle güçlü olduğu, bunun gerekçesinin ise profesörlerin çoğunluğunun Almanya’dan sınır dışı edilmiş kişiler ve Yahudilerden oluştuğu ve profesör kadrosunun şahısların doçentlerin yükselmelerine ve uygun kadro bulmalarına engel teşkil ettiği, bu hoşnutsuzluğun ise anılan kişiler arasında propagandayı kolaylaştırdığı bildiriliyordu.

Nazi propagandası yapılan bir başka alan olarak Almanya’da eğitim yapan öğrenciler ve askerlerin diploma alabilmek için Nazi usullerinden ve ideolojisinden sınava girmek zorunda olduklarına dikkat çekilerek, bir kısım gençlerin ise Nazi örgütlerine üye oldukları ve Türkiye’ye dönünce bu istikamette çalıştıkları bildiriliyordu. Bu konu ile ilgili olarak 6 Haziran 1939’da Ankara’da bulunan iki Alman profesörü ile ilgili verilen bilgide Dil

¹⁵ B.C.A. 33.169.01. Alman sefaretinde teşhir edilen yeni basılmış ve Nazi propagandası içeren kitapların Ankara’da Akba Kitapevine parasız olarak verildiği ve anılan kitapların çok az bir para karşılığı satıldığı yolundaki haberi Dahiliye Vekaleti İstanbul ve İzmir valiliklerine duyuruyordu. Bkz.B.C.A 33-170.01-32720.

¹⁶ Benzeri haberlere Bükreş ve Viyana’da da rastlandığı ve bu tür haberlerin provakasyon olup gerçeği yansıtmadığı yolundaki bilgi için bkz. B.C.A.33.170.01 s.83.85 Ek:II.

¹⁷ B.C.A. 33.170.01 s.186. Ek:III.

Tarih ve Coğrafya Fakültesi Profesörlerinin fırsat buldukça öğrencilere Nazi propagandası yaptığı ve talebeye Türk İngiliz anlaşmasında Türk Hükümetinin acele ettiğini ve “eğer Atatürk olsaydı daha temkinli davranırdı” dediğini bildiriyordu.¹⁸

Propaganda amacıyla radyonun kullanılmasına ilişkin örnek olay ise 17.08.1934 tarihinde Ankara’da bulunan Almanların elektrik şirketinde bir toplantı yapacakları ve Hitler’in Alman ulusuna yapacağı konuşmayı dinleyecekleri duyumu üzerine yabancıların radyo kullanmasında idari ve siyasi yönde bir sakınca olup olmadığı yolundaki soruya, verilen cevapta, sakıncasının olmadığı bildiriliyordu.¹⁹

Zaman zaman yine Ankara, İstanbul ve İzmir’de faaliyette bulunan Almanların listesi ilgili kuruluşlara duyuruluyordu.²⁰ Nazi propagandasına bağlı olarak bu propagandadan etkilenen Türklerin Nazi sempaticizmi ile ilgili haberlere de rastlamak mümkündür. Buna örnek olabilecek bir gelişme Kocaeli Valiliği’nden Dahiliye Vekaletine yazılan bir yazıda Kocaeli kağıt fabrikasında çalışan Ferdi ve Orhan adındaki şahısların Nazi sempaticizmi olup Hitleri öven ve Almanlara nazi selamı veren tavırlarının dikkatle izlendiği bildiriliyordu.²¹ Benzeri hassasiyetin iyice artmasına ilişkin bir başka örnek ise Dahiliye Vekaletinden Maarif Vekaletine yazılan 3 Haziran 1939 tarihli bir yazıda nazi usulü selam veren talebelere ilişkindir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden ismi tespit edilen ve edilemeyen bazı öğrencilerin Beyoğlu’ndaki “Kalis Kütüphanesi” önünden geçerken kütüphanede çalışan Almanlara nazi usulü selam verdikleri ve Almanlar’ın da bu durumu memnuniyet ve tebessümle karşıladıkları, İstanbul Valiliğince bildiriliyordu.²²

İstanbul Valiliği tarafından 10.02.1938’de Dahiliye Vekaletine yazılan bir yazıda İstanbul’da “Alman Kitabı Okuma Yeri” adı altında bir salon açıldığı ve sahipliğini ise Albert Stonvald adlı emekli bir Alman binbaşının yaptığı, aynı zamanda bu kişinin Harp Okulu ve İstanbul Lisesinde lisan öğretmenliği görevini de yürüttüğü bildiriliyordu. İzinle açılan bu kütüphanedeki kitap, gazete, dergi, risale ve mecmuaların Almanca ve Almanya’da basılan malzemelerden oluştuğu ve anılan şahsın Alman

¹⁸ B.C.A. 33.170.01 s.71.

¹⁹ B.C.A. 33.170.01 2.0.1 Bu duyurunun yani Hitler’in yapacağı konuşmanın dinlenmesi için Almanya’da şehirlerin meydanlarında hazırlıkların yapıldığı, radyosu olanların radyosu olmayan komşuları davet ederek dinlettirmesi ve 13 Ağustos’ta ise Alman bakanlarından doktor Göbels’in bir konuşma yapacağı duyuruluyordu. Bkz. 33.170.01. 2.0.2, 33.170.01 s.109. Bu konu ile ilgili başka bir örnek ise “Beş ecnebinin çerçeve antenli radyo ahizesi kullanmasında bir mahsur olup olmadığının sorulması üzerine “Büyük Erkanı Harbiye Reisliğinin” verdiği cevaptır. Bkz. B.C.A. 33.170.01.2 B-8 Ek: IV.

²⁰ Ankara faaliyette bulunan Nazilere ilişkin liste için Bkz.B.C.A. 33.170.01 C 1-2-3 s.27-29.

²¹ B.C.A. 33.170.01. 51838 s.138.

²² B.C.A. 33.166.01 s.63.Ek: V

Konsolosluğundan aldığı yardım ile Almanya lehine propaganda yaptığı bildirilerek adı geçen kütüphanenin kapatılması ile ilgili görüş soruluyordu.²³ Konu ile ilgili olarak 17 Şubat'da İstanbul Valiliğine yazılan yazıda İstanbul'da yayınlanan 31 Ocak 1938 tarihli "Haber" gazetesinde yer alan "Türkiye'de Nazi Propagandası yapılması karşısında Lakayt Kalamayız! nasyonel sosyalist propaganda yatakları Üniversitemizin yanı başına kadar sokuldu" başlıklı habere bağlı olarak derhal gereğinin yapılması Dahiliye Vekilliğince isteniyordu.²⁴

Benzeri bir biçimde İstiklal Caddesindeki Kalis Kütüphanesini işleten Erih Kalis'in Nazi Partisinin mensubu olduğu ve partinin yayın işleri sorumlusu olarak partide ve Totonya kulübünde yapılacak toplantılara katılacaklarla ilgili temasları yürüttüğü rapor ediliyordu.²⁵

Görüleceği üzere Türkiye'de farklı kurumlarda bulunan Almanların Alman Konsolosluğu ve Büyükelçiliği ile temasta bulunarak Almanlar ve Türk Kamuoyu üzerinde Nazi propagandasını farklı yöntemlerle yapmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Nazi amblem ve Simgelerine ilişkin ilk rapor ise 6 Şubat 1934 tarihli *Son Posta* gazetesinin Hitler bayrağı asılı ev fotoğrafına ilişkin olarak Dahiliye Vekili İstanbul Valiliğinden bilgi istemektedir. Bu yazıya verilen cevapta "Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim şirketine" ait olan dairede Alman vatandaşı Hans Fredirik'in ailesi ile birlikte dokuz yıldır oturduğu ve adı geçen bayrağı bu kişinin yaptırarak ilk defa cumhuriyet bayramında Türk bayrağı ile birlikte asmış olduğu, daha sonra ise aynı dairede oturan yine Alman vatandaşı Rizer'in Hitler'in iktidara gelişinin birinci yılı münasebetiyle Türk bayrağı ile adı geçen bayrağı astığı bilgisi veriliyordu.²⁶

Konu ile ilgili diğer bir gelişme ise Hitler'in resminin konulduğu eski bir Alman haritasının Noel kartı olarak Ankara Elektrik şirketi çalışanı Avusturya ve Alman vatandaşı olan iki kişiye satılmasıydı.²⁷ Haritaya ilişkin başka bir rapor ise 21 Nisan 1939 tarihli *Tan* Gazetesinin "Kütüphane vitrinine asılan haritanın sebep olduğu hadise" başlıklı yazıda; Beyoğlu

²³ B.C.A. 34.173.01 s.88-89.

²⁴ B.C.A. 34.173.01 s.87. Gazete başlığında yer alan haber için Bkz.s.110-111 Haberde başvekil Celal Bayar'ın; "Nasyonel Sosyalist propagandası ile ilgili Türkiye'mizden yan yana bahsedilmesi dürüst ve orijinal ve çok yüksek Kemalizmin tahammül edemeyeceği bir laubaliliktir. Buna nihayet verelim" dediği duyuruluyordu. Almanların Türkiye'yi halen bir yakın şark memleketi gibi gördüklerini, zira oralarda uyguladıkları propaganda usullerini İstanbul'da uygulamaktan çekinmediklerini, oysa İstanbul gibi yüzde yüz Kemalist bir ileri şehrin yanı başında "Kıraat Salonları" açılmazdı denilerek salonun sahibi şahsın ise "Türk Kültür kadrosunda vazifeli bir insan olarak ya Kemalist olması gerektiği yahut bu kadroda kaldığı müddetçe bütün hareketlerini Kemalist ideolojiye uydurmaya mecbur olduğu" belirtiliyordu.

²⁵ B.C.A. 33.170.01 s.3.

²⁶ B.C.A. 33.169.01 s.143-145.

²⁷ B.C.A. 33.169.01 s.151. Ek: VI

İstiklal Caddesinde yer alan Alman kütüphanesinin camekanına asılan Alman haritasının, Almanya'nın kısa bir sürede önemli bir toprak bütünlüğü elde etmesinin meraklılar arasında heyecan ve münakaşalara neden olduğu ifade ediliyordu.²⁸ İstanbul'da anılan türden harita, fotoğraf ve nazi amblemlerine karşı duyarlılığın arttığına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür. İstanbul'da çıkan *Haber* gazetesinin 03.01.1938 tarihli nüshasında yer alan Türkiye'de nazi propagandasının üniversitelerin yanına kadar sokulduğu yolundaki haber, bir kiraathane ve okuma salonunun tavanında gamalı haç şeklinde bir avize bulunması nedeniyle kapatılması ve sahiplerinin itirazı ile gündeme gelmiştir.²⁹

Görüleceği üzere Nazi propagandasını çağrıştıran amblem ve simgelere ilişkin olarak hassasiyetin artarak devam ettiği gözlenmiştir. Bu bağlamda İstanbul'da otomobil lastiği satan bir mağazanın vitrininin önünde yer alan "Seiberling" lastikleri reklam panosunun Gamalı-haç'ı andırması üzerine yazılan rapor dışında yine Gamalı-haç işareti bulunan beş kuruluşlara rastlanması, ayrıca cep defterleri içerisinde Hitler fotoğrafı ile propaganda yapıldığına ilişkin yazışmalar, hassasiyetin en uç noktası sayılabilecek olaylardır. Bu bağlamda bir diğer rapor ise bir ilkokul öğrencisinin yolda bulunduğu ve yakasına taktığı Gamalı-haç rozetine ilişkindir.³⁰

Yahudi-Nazi çekişmesine ilişkin olarak ise ilk raporda İstanbul'da çıkarılan *Türkişepost* gazetesi ve onu çıkararak Bauer ile *La Ppublic* gazetesinin Hitler karşıtı tavrı ile İstanbul'daki tüm Yahudileri Almanlar aleyhine tahrik edici yayınlarına dikkat çekiliyordu.³¹

Alman propagandası ve Yahudi alehtarlığına bir başka örnek ise 4 Mayıs 1933 tarihinde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'ya Avukat A.Ferudun'un yazdığı mektup ile aynı gün İzmir Valisinin Hariciye ve Dahiliye vekaletine yazdığı yazıdır.

Şikayet konusu ise *İnkılap* adlı aylık mecmuanın ikinci sayısında yer alan bir yazıda Yahudilerin aşağılanması ve hakaret edilmesine ilişkindir. Avukat Ferudun Bey ve İzmir Valisi şikayete konu yazıya Türk Ceza

²⁸ B.C.A. 33.170.01. s.1 Anılan haritanın kaldırılması için ilgili kütüphaneye girerek tepki gösteren Galatasaray Lisesi muallim muavinlerinden ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 3.sınıf öğrencisi Rahmi İnel bu tepkinin iç ve dış hiçbir etki ile ilgisi olmadığını bildiriyordu. Bkz. B.C.A. 33.166.01 adı geçen ifadesi ve konuya ilişkin Dahiliye Vekaletinin yazısı için sayfa 54-55.

²⁹ B.C.A. 33.165.01 s.36-37. Okuma evinin sahibinin Harp Akademisinde hocalık yapan bir Alman olduğu kapatılan odada mevcut kitap ve risalelerin hangisinin propaganda vasıtası olarak görüldüğünün bildirilmesi Hariciye Vekaletinin 25 Mayıs 1938 tarihli yazısında sorulmuştur. Kültür Bakanlığı 27.07.1938 tarihli yazı ile okuma yerinin tekrar açılmasının uygun bulunmadığını bildirmiştir. Albert İstonfül'ün eşi Emma İstonfül'ün Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a okuma salonu ve kocası ile ilgili yazdığı dilekçe için bkz. B.C.A. 33.165.01 s.64. VII

³⁰ Bkz.B.C.A. 34-171-01.s.1, 34-175-02.s.11, 34-174-03.s.8, 34-171-01. S.143, Ek: VIII

³¹ *La Ppublic* gazetesi üç Musevi ve bir Fransız tarafından idare ediliyordu.

Kanununun 175 ve 312 maddelerine göre işlem yapılabileceğini söylemektedirler. Nitekim İzmir Valisi mecmuanın sahibinin Samih Rifat ve kardeşi Cevat Rifat olduğunu, yazılarda Yahudilere saldırı yanında Hitler'in takip ettiği politikaları savunan bir tavır görüldüğü ve bunun musevileri telaşlandırdığını not ederek “ Ne de olsa Hitler ve Faşizm gibi sistemlerin müdafası Türk Gazetecilerine düşmez. Hükümetimizin siyasetini bilmek ihtiyacımdır”³² diyordu.

Bu konu ile ilgili olarak bir başka gelişme İstanbul'da Portekiz vatandaşı bir Yahudi olan Davit Pardu tarafından 1933 yılında yazılmış *L.Hitlerizme Et Les Joifs* isimli kitaba ilişkindir. Kitap okunarak yedi sayfada özetlenmiş ve “Memleketimizi ve Hükümetimizi alakadar eder hiçbir cihet yoktur” notu düşülmüştür.³³ Kitapta özetle; iki yıldan beri Almanya'da gerçekleşen Yahudi aleyhtarlığının oradaki İsrail Cemaatini güç duruma soktuğu, Hitlerizmin Yahudileri imha üzerine politikalar ürettiği, bunun yani Yahudileri yok etmenin Almanların eski düşmanlarına karşı zafer temin etmekten daha kolay olduğu, Altıyüzbin Yahudiye karşı Alman ve yegane kusurları ebedi İsrail milletine mensup olmak deniliyordu. Kitaba göre Alman kültürüne Yahudilerin yaptığı katkılar göz ardı edilerek Alman ırk Nazariyesi ve Alman kanını temizlemek uğruna milli bünyeyi kirleten Yahudi mikrobundan kurtulmak şeklinde politikalar üretiliyordu. Artık Anştayn ve Freud'un damarlarındaki Yahudi kanı nedeni ile önemsizdi. Yahudiler her şeyden sorumlu tutuluyor Versay anlaşması Yahudilerin eseri olarak değerlendiriliyordu. Ve meşhur “yabancı Yahudiler kapı dışarı” sözü geçmişte Yahudilerin gösterdiği yararlılıkları unutturuyordu. Artık Alman Yahudilerinin kendileri ile Şark Yahudilerinin bir ilgisinin olmadığını söylemeleri de kar etmiyordu. Oysa Yahudiler Almanya'nın iç işlerine karışma heveslisi değillerdi. Almanların Versay batağından kurtulması için onlar da çaba harcıyorlardı. Ama kardeşlerinin sırf Yahudi oldukları için tecavüze uğramalarına kayıtsız kalamazlardı. Almanlar kendilerinin Yahudilerle olan sorunlarını Hristiyanlığın Yahudiliğe karşı bir mücadelesine dönüştürmek istiyorlardı. Sonuçta hiçbir Yahudi “Hitler beni alakadar etmez” dememeliydi. Çünkü Hitlerizm Yahudiler aleyhine

³² B.C.A. 33.169.01. Almanya'nın Yahudilere yönelik politikalarına yer veren yazılar ile Türkiye'deki Yahudi vatandaşları Hitler ve Almanya aleyhine tahrik edici nitelikte bulunan yazılar yasaklanıyordu. Bkz. B.C.A. 18.86.129.1933. Bu konuda başka örneklerde vardır. **Bütün Dünya** adlı mecmuanın 9 Mart 1936 tarihli sayısında yer alan “Faşizm Harp İstiyor”, “Hitler Ne Yapacak” ve “Nazilere Göre Bütün Dünya Yahudidir” başlıklı yazılar Türk-Alman ilişkilerine zarar verici bulunarak yasaklanıyordu. Konuya ilişkin yazı ve karikatürler için bkz. B.C.A. 18.86.214.1936. Aynı hassasiyetin artarak devam ettiğini görüyoruz. Örneğin 8 Mart 1941 tarihli *Yeni Sabah* gazetesi Alman ordusu hakkında hakaret içeren ve “Ekselans Bay Hitler” e başlıklı yazı nedeni ile 21 Mayıs 1941 tarihli Ege gazeteleri kapatılmıştır. Bkz. B.C.A. 1886.384.1941 ve 030 .18.01.34.10. Ek:IX

³³ B.C.A. 33.169.01. s.163-169.

beynelmilel bir tehlikeydi ve bu tehlike ancak beynelmilel bir karşı duruşla önlenebilirdi.

Yahudi Nazi çekişmesinde bir diğer konu ise Türkiye'deki Alman kuruluşlarında çalışan Yahudileri işlerinden uzaklaştırarak yerine Türklerin veya Hitler sempatanlarının yerleştirileceğine ilişkin 20.02.1934 tarihli Dahiliye Vekaletinden İstanbul ve Ankara valiliğine gönderilen yazıda dikkat çekilen bir konu idi.³⁴

Benzeri biçimde Alman mektebinde okuyan Yahudi çocuklarının bu okullarda okutulmaması doğrultusunda okul ücretlerinin bir misli artırılarak parayı veremeyenlerin ayrı bir dershanede okutulması ve yine Yahudi mallarının boykot edilerek Yahudi iş yerlerine girilmemesi yönünde idi.³⁵

Bu bağlamda İzmir'de Alman Nazi teşkilatı mensuplarının Yahudilerden hiçbir surette alışveriş yapmaması konusunda aldıkları bir karara ilişkin olarak Temmuz 1939'da Hariciye Vekaletine bilgi veriliyordu.³⁶ Konuyla ilgili son yazışma ise Türkiye'de bulunan Alman vatandaşı kişilere verilecek evraklarda Yahudi olanların Yahudiliklerini tayini için isimlerinin yanına erkeklerde "İzrail veya Yakup" kadınlarda ise "Sara-Rebeka" kelimesinin ekleneceği haberi üzerine Alman Yahudilerinin toplu halde Türk vatandaşlığına kabul için Ankara'ya müracaat edeceklerine ilişkin idi.³⁷

Türk-İngiliz Antlaşması ve Alman Tepkisi ne ilişkin olarak ilk yazışma 20.07.1938 tarihli olup, bütün Almanların temas ettikleri Türkleri Fransızlara karşı İskenderun konusunda düşmanlığa teşvik edici faaliyetleri dikkat çekiyordu.³⁸

Ülke içerisinde bulunan Almanlardan Dr.Herman Foeger Maden Tetkik Arama Enstitüsünde görevli Türk-İngiliz antlaşmasını eleştirerek bunun çok aceleye getirildiğini, Almanların Türklere düşman değil dost olduklarını belirterek bu doğrultuda benzeri propagandaları her yerde yapacak bir potansiyele sahip olduğuna ilişkin bilgi veriliyordu.³⁹

Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'yla ittifak yapması üzerine yeni şartların Fransa'yı Türkiye'ye dost İtalya'ya ise düşman yapmasına tepki

³⁴ B.C.A. 33.170.01. s.99-100.

³⁵ B.C.A. 33-170-01 s.36-37.

³⁶ B.C.A.33-170-01.s.1 İlgili yazıda esasta ülkede Naziliği yaymak kamuoyunu İngiliz ve Fransız dostluğu aleyhine hazırlamak üzerine propaganda yapıldığına ilişkin bilgi de verilmekte idi. Bkz.33-170-01.s.4

³⁷ B.C.A 33-170-01. Benzeri bir biçimde Türkiye'ye Nazi partisi üyesi Bayyeralı Volpein'in Almanya'dan Yahudilerin atıldığı ve dolayısı ile Türkiye'deki Alman kolonisinin Yahudilerden alışveriş yapmaması yönündeki uyarıları için Bkz.B.C.A.33-166-01. 54770.

³⁸ B.C.A.33-107-01 s.95 Anılan gizli tamime ilişkin olarak 23.07.1938 tarihli *Ulus* gazetesinde bilgi veriliyordu. Bkz.33-107-01 s.94.

³⁹ B.C.A. 33-166-01. 11522

olarak, Almanların Ermenilerle, Ermeni taşnak örgütü ile temasa geçtiği haberine Dahiliye Vekaleti dikkat çekiyordu.⁴⁰

Bu bağlamda bir diğer rapor İstanbul Emniyet Müdürü'nün Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer'e yazdığı 7 Haziran 1939 tarihli bir yazıda Alman ve İtalyanların Türk-İngiliz anlaşmasından sonra bir tepki olarak özellikle askeri alandaki işlerini yavaşlattıklarını veya Türklere (işçi, teknisyen vb...) gerekli bilgileri vermektan kaçınarak ayrıca yapılacak işlerde "merkezden soralım" bahanesi ile işi yokuşa sürdükleri bildirilirken Avusturya, Almanya, Çekoslovakya ve Polonya'dan kovulan Yahudilerin Türkiye'de özellikle Türk-İngiliz antlaşması sonrasında daha rahat hareket ettikleri ve parasız kalanlara ve Türkiye'den transit geçmek isteyenlere ise İstanbul Üniversitesiindeki Profesör Yahudilerin yardımcı olduğu duyuruluyordu.⁴¹

Bir başka dikkati çeken konu ise Fethi Okyar'ın Türk-İngiliz Antlaşması hakkında İngilizce olarak radyoda yaptığı konuşmanın Alman çevrelerinde hiddet ve asabiyetle karşılandığı ve bilhassa Alman gazetecilerinin bu konuşmanın vereceği neticeyi izleyip Almanya'ya bildirme gayreti içerisinde oldukları idi.⁴²

Alman Nazi teşkilatlarının Suriye, Irak, Mısır ve Arabistan'daki merkezlerini İstanbul'a nakletmesi ile Türkiye'yi doğuda yürütülecek Nazi faaliyetlerinin merkezi haline getireceği bilgisini veren Dahiliye Vekaleti, Hariciye Vekaletine yazdığı yazıda bu bağlamdaki ilk hedefin Türk-İngiliz dostluğunu sarsmak için çaba sarf edileceğine ilişkin istihbaratlar alındığını duyuruyordu.⁴³

Türk-İngiliz ittifakı bağlamında Almanya ile yürütölen iktisadi faaliyetlerinin gözden geçirildiği bir diğer raporda ise Almanların Atatürk'ün son yıllarında Türkiye'de Alman nüfusunun azaldığını, Eylül 1938'de imzalanan Türk-Alman antlaşmasının 150 milyon TL'lik bir kredi antlaşması olduğunu, ama şartların Birinci Dünya Savaşı şartları olmadığını İsmet Paşa'nın iktidara gelince Celal Bayar, Şükrü Kaya, Tefvik Rüştü Aras gibi isimleri uzaklaştırdığını ancak Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın 1939 yılı Mart'ında Almanlarla yapılan bir antlaşma ile Almanlara İstanbul Berlin arası sivil havayolu tesisi için izin verdiğini yazıyordu. Türk ihracatının %52'sinin Almanya'ya yapılması Türkiye'de yerleşmiş bir Alman nüfusunu beraberinde getiriyor ve Almanlar Türkiye'yi kolayca nüfuz altına alarak

⁴⁰ B.C.A. 33-170-01 s.12.

⁴¹ B.C.A. 33-170-01 s.40-41.

⁴² B.C.A. 33-170-01 s.36-37.

⁴³ B.C.A. 33-170-01-38 Aynı tarihte Dahiliye Vekaletinden Baş Vekalet, Genel Kurmaya, Hariciyeye gönderilen bir yazıda İzmir'deki Alman Nazi partisi mensuplarının toplantılarına ilişkin bilgi veriliyordu. Bkz.B.C.A. 33-170-01 s.35.

İtalya ile birlikte doğu Akdenizi hakimiyetleri altına alabileceklerini ümit ediyorlardı.⁴⁴

Bu konu ile ilgili son rapor Almanya'dan alınan Atılay ve Saldıray adlı iki deniz altı ile ilgili işleri yürüten firma yetkililerini emekli kaymakam Yusuf Bey'e gücenik bir durumda Türk-İngiliz antlaşmasına dayanarak Türklerin İngilizlerle dost olduklarını söylemesi üzerine kaymakam Yusuf Bey'in "Biz herkes ile dostuz, Almanya ile eksiden beri dostuz, kan kardeşiz, harbi umumide yan yana silah arkadaşlığı yaptık ve sizin için kanımızı akıttık. Mütarekede İngilizler sizleri bütün silahlarınızla esir almak istedi ama bunu kabul etmeyip sizi ülkenize gönderdik" cevabı üzerine Almanların gayet üzüntülü olduğu ile ilgilidir.⁴⁵

Sonuçta Atatürk dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü raporlarında Nazi propagandasına ilişkin hassasiyetin Hitler'in iktidara gelmesi ile başladığını ve giderek arttığını görüyoruz. Şüphesiz bu endişede Türkiye'de farklı nedenlerle bulunan Almanların Nazi propagandası yönünde faaliyetleri yanında, Almanya Büyükelçiliği ve konsolosluklarının anılan türden faaliyetleri organize etmeye yönelik faaliyetleri görülmektedir. İki savaş arası dönemde diktatörlüklerin revaçta olması faşizm, nazizm gibi otoriter ideolojilerin uygulama alanı bulması, batılı tarzda bir demokrasiyi ülke içerisinde yerleştirmeyi hedefleyen Atatürk ve onun Türkiye'sini etkilememiştir. Atatürk önderliğinde yeniden yapılandırılan Türkiye model olarak kendisine anılan rejimleri ve liderleri değil, batı demokrasilerini almıştır. Bu bağlamda başlangıçta söylediğimiz gibi basın yayın ve diğer alanlarda devletin gösterdiği hassasiyetin Nazi propagandasına yönelik olarak da gözlenmesi mümkündür.

⁴⁴ B.C.A. 33-170-01 s.77.

⁴⁵ B.C.A. 33-170-01